

مشکلات رفتاری دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والدی و دو‌والدی از دیدگاه معلمان آنها

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۵/۱۸

فرزانه معتمدی شارک^۱، باقر غباری‌بناب^۲، علیرضا ربیعی^۳

چکیده

زمینه و هدف: تک‌والد بودن می‌تواند زمینه برخی از اختلال‌ها شده و بر سیر و پیش‌آگهی آنها اثر بگذارد؛ بنابراین بررسی مشکلات رفتاری در فرزندان این خانواده‌ها دارای اهمیت است. این پژوهش با هدف بررسی مقایسه‌ای مشکلات رفتاری کودکان خانواده‌های تک‌والدی و دووالدی انجام شده است.

روش: روش پژوهش پس‌رویدادی بود. در راستای دستیابی به هدف بالا، ۱۰۰ دانش‌آموز (۵۰ دختر و ۵۰) پسر تک‌والدی مقطع ابتدایی شهر تهران (تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی) به صورت نمونه‌گیری در دسترس و ۱۰۰ دانش‌آموز دختر و پسر خانواده دووالدی مقطع ابتدایی شهر تهران به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب و به وسیله پرسشنامه‌های رفتاری راتر (۱۹۶۴) مورد ارزیابی قرار گرفتند. **یافته‌ها:** یافته‌های حاصل از تحلیل واریانس دوعاملی نشان داد مشکلات رفتاری در دانش‌آموزان تک‌والدی بیشتر از دانش‌آموزان دووالدی است. در نوع مشکلات رفتاری نیز تفاوت معناداری در پرخاشگری- فزون‌کنشی، اضطراب- افسردگی، رفتارهای ضداجتماعی و اختلال نارسایی بین دو گروه مشاهده شد. همچنین یافته‌های پژوهش حاکی از آن بود که تفاوت معناداری بین مشکلات رفتاری دختران و پسران وجود داشت. دختران در اضطراب- افسردگی و اختلال نارسایی توجه از مشکلات بیشتری برخوردار بودند.

نتیجه‌گیری: در خانواده‌های تک‌والدی یا پدر حضور ندارد یا به دلایلی مانند ناتوانی جسمانی و بیماری روانی قدرت کافی برای اداره خانواده ندارد، بنابراین نقش وی کم‌رنگ و شرایط خانواده به خانواده‌های تک‌والدی نزدیک می‌شود و در نهایت منجر به بروز مشکلات رفتاری در بین فرزندان این گروه شده است.

کلیدواژه‌ها: مشکلات رفتاری، تک‌والدی، دو‌والدی

۱. نویسنده مسئول: دکترای روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (f.motamedi@gmail.com)

۲. استاد، گروه روان‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مقدمه

خانواده تک‌والدی یکی از شرایط خاص خانوادگی است که به‌عنوان یک متغیر مهم محیطی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم تأثیر ویژه‌ای بر رشد عمومی و ابعاد مختلف رفتار فرزندان به‌خصوص در زمینه سلامت روانی، جسمانی و سازش‌یافتگی آنها می‌گذارد. تحول شخصیت کودک و نوجوان به‌شدت توسط والدین متأثر می‌شود. غیبت یکی از والدین یا هر دو، اثر نامطلوبی بر تحول آنها خواهد داشت و آنها را مستعد بیماری روانی یا مشکلات رفتاری بعدی خواهد ساخت. غیبت پدر می‌تواند تأثیر مستقیم (مثلاً محروم شدن کودک از الگوی نقش مذکر) و غیرمستقیم (مانند حمایت) بر فرزندان داشته باشد (۱). در اینکه کدام یک از والدین نقش مهم‌تری در رشد فرزند دارند، اختلاف نظر وجود دارد، ولی بیشتر پژوهشگران توافق دارند که هر دو والد و ایفای نقش صحیح آنها برای رشد اجتماعی و شخصیتی مطلوب فرزندان لازم است. پدر در پیشگیری از بروز مشکلات رفتاری، اجتماعی و آسیب‌های روانی نقش ویژه‌ای دارد. فرزندان از والدین همانندسازی و الگوگیری می‌کنند و در این میان حضور پدر در به‌سامان رساندن اوضاع خانواده نقش مؤثری دارد. حضور پدری سالم و مقتدر در کنار فرزندان، به افزایش سازش‌یافتگی و کاهش پرخاشگری در آنها کمک می‌کند و همچنین در جهت‌گیری جنسی مناسب دختران و پسران نقش مهمی ایفا می‌کند (۲). اغلب پژوهشگران و روان‌شناسان در ارتباط با نقش پدر در خانواده و تأثیر مثبت آن در پیشرفت تحصیلی، رشد شناختی، رشد اخلاقی یا شکل‌گیری وجدان و تحول مناسب نقش جنسی و تأثیر منفی حضور نداشتن پدر در خانواده بر متغیرهای گفته‌شده اتفاق نظر دارند (۳).

در حقیقت شرایط زندگی کودک، خانواده و محیط خانه در بروز اختلال‌های رفتاری نقش بسیار مهمی دارد. فقر، سوء تغذیه، بی‌خانمانی، طلاق، تک‌والدی و سوءاستفاده از

کودکان تأثیر عمیقی بر رفتار کودک کان و نوجوانان بر جا می‌گذارد. خانواده‌های تک‌والدی ممکن است در اثر گسستگی خانواده یا مرگ یکی از والدین ایجاد شوند. کودکان این خانواده‌ها نسبت به خانواده‌های دووالدی با احتمال بیشتری دچار فقر اقتصادی، اعتمادبه‌خود پایین و ترک تحصیل می‌شوند (۴ و ۵). زیرا پدر و مادر دو رکن اساسی خانواده هستند که با به وجود آوردن محیطی امن و سالم، تحول روانی فرزندان خود را مسیر می‌سازند و در اجتماعی کردن^۱ آنها نقش بیشتری دارند. عدم حضور هر یک از والدین در محیط خانواده، تعادل آن را بر هم زده و موجب تضعیف کارکرد خانواده، کاهش نظارت و مهار اجتماعی می‌شود و بزهکاری، مشکلات جسمانی، آشفتگی روانی و اجتماعی^۲ و اختلال‌های رفتاری در فرزندان آنها افزایش می‌یابد (۶ و ۷). این اختلال‌ها در فرزندان خانواده‌های تک‌والدی حداقل دو برابر فرزندان خانواده‌های سالم است، مشکلات تحصیلی و احتمال ترک تحصیل آنها دو برابر دیگران است. اغلب آنها دارای مشکلات رفتاری مانند پرخاشگری و رفتارهای ضداجتماعی هستند. مادران و معلمان حتی خود نوجوانان نیز این موضوع را قبول دارند و اظهار می‌کنند که مرتکب جرم‌های بیشتری از جمله دزدی از مغازه‌ها، خسارت وارد نمودن به اموال مدرسه، فرار از خانه و دعوا شده‌اند (۸). این نوجوانان نه تنها دچار مشکلات رفتاری می‌شوند بلکه بیش از فرزندان خانواده‌های سالم، نگران، گوشه‌گیر و افسرده هستند، از اعتمادبه‌خود کمتری برخوردارند و حس ناامیدی بیشتری دارند (۹).

پژوهش‌ها مؤید این نکته است که وجود هر یک از والدین در سلامت روانی فرزندان مؤثر است و محرومیت از والدین و محیط خانواده، عوارض روانی و اجتماعی متعددی دارد: تنیدگی و اضطراب در اعضای این خانواده‌ها بیشتر بوده و از منابع مالی و حمایت اجتماعی کمتری نیز برخوردارند. کودکان این خانواده‌ها نسبت به کودکانی که در خانواده‌های

1. Socialization

2. Psychosocial disturbance

آنها و شناسایی ارتباط جنسیت با بروز مشکلات رفتاری کودکان انجام شده است.

روش

الف) طرح پژوهش و شرکت کنندگان: روش پژوهش پس‌رویدادی است. گروه نمونه به دو روش انتخاب شد؛ به این صورت که گروه نمونه دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والدی به روش در دسترس و به تعداد ۱۰۰ نفر (۵۰ دختر و ۵۰ پسر) از خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد خمینی و گروه نمونه دانش‌آموزان خانواده‌های دووالدی به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای به تعداد ۱۰۰ نفر (۵۰ دختر و ۵۰ پسر) از مدارس مقطع ابتدایی شهر تهران انتخاب شدند.

ب) ابزار

پرسشنامه رفتاری راتر (فرم معلم): این پرسشنامه برای ارزیابی رفتار، جهت تمایز گذاشتن بین کودکان بهنجار و کودکان دارای اختلال‌های رفتاری در سال ۱۹۶۴ توسط مایکل راتر تهیه و در سال ۱۹۶۷ تجدیدنظر شده است. این پرسشنامه دارای ۲۶ گویه بوده که مه‌ریار و همکاران با افزودن ۶ گویه جدید به آن و تبدیل ۴ گویه به ۲ گویه به علت تشابه آن، یک پرسشنامه ۳۰ گویه‌ای تهیه کردند. در پژوهش اولیه راتر، پایایی این پرسشنامه از طریق بازآزمایی به فاصله ۱۳ هفته در حدود ۰/۸۵ و درصد توافق بین پرسشنامه و تشخیص روان‌پزشک را ۷۶/۷ گزارش کرده‌اند (۲۱). فروع‌الدین عدل (۲۲) به روش دونیمه‌سازی و بازآزمایی، همبستگی این پرسشنامه را ۰/۶۸ و ۰/۸۵ گزارش کرد. دامنه نمرات در پرسشنامه ۰ تا ۶۰ خواهد بود. این پرسشنامه به ۵ زیرگروه طبقه‌بندی شده که هر گروه سؤالات خاصی را در برمی‌گیرد. زیرگروه‌ها و عبارات مربوط به آن عبارت‌اند از: پرخاشگری و فزون‌کنشی: ۲۳، ۱۹، ۸، ۴، ۳، ۲، ۱؛ اضطراب و افسردگی: ۲۴، ۲۱، ۲۶، ۹، ۷، ۶؛ سازش‌نیافتگی اجتماعی: ۱۵، ۲۹، ۳۰، ۵، ۱۳، ۱۴، ۱۵؛ رفتارهای ضداجتماعی: ۱۲، ۲۸، ۲۷، ۲۵، ۲۰، ۱۶، ۱۵؛ اختلال نارسایی توجه، ۱۴، ۲۳، ۳۰ است. نمره‌گذاری

دووالدی زندگی می‌کنند مشکلات رفتاری بیشتری را بروز می‌دهند و در نوجوانی و بزرگسالی بیشتر از کودکان دیگر در معرض پیامدهای منفی از جمله مشکلات رفتاری، کمبود حرمت خود، ترک تحصیل، افسردگی و بزهکاری قرار می‌گیرند (۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳). نتایج به‌دست‌آمده در مطالعات جدید هم حاکی از آن است که به‌طور متوسط فرزندان خانواده‌های تک‌والدی نسبت به فرزندان خانواده‌های سالم از لحاظ پیشرفت تحصیلی، اعتمادبه‌خود، مهارت‌های اجتماعی، رفتاری از مشکلات بسیار بیشتری رنج می‌برند (۱۴، ۱۵، ۱۶ و ۱۷). همچنین نتیجه یک پژوهش نشان داد در خانواده‌های تک‌والدی کودکان دارای والد پدر رفتارهای مشکل‌ساز بیشتری نسبت به کودکانی که فقط با والد مادر زندگی می‌کردند نشان داده‌اند (۱۸). در حقیقت، خانواده تک‌والدی و فقدان پدر می‌تواند زمینه‌ساز برخی از اختلال‌ها شده، بر سیر و پیش‌آگهی آنها تأثیر بگذارد. کرامتی، بواله‌ری و اصغر نژاد (۱۹) در بررسی اثر محرومیت از پدر بر اختلال‌های رفتاری کودکان دبستانی گزارش کرده‌اند که گروه کودکان محروم از پدر در مقایسه با کودکان برخوردار از پدر اختلال‌های رفتاری بیشتری داشته‌اند. مقایسه اختلال‌های هیجانی و رفتاری و عملکرد تحصیلی کودکان ۷ تا ۱۱ ساله محروم از پدر و برخوردار از پدر توسط پوراحمدی، جلالی، عابدین و روشن چسلی (۲۰) نیز نشان داده است که کودکان محروم از پدر بیش از کودکان برخوردار از پدر مستعد انواع اختلال‌های هیجانی و رفتاری (از جمله مشکلات اضطرابی، افسردگی، مشکلات بدنی، اختلال نافرمانی مقابله‌ای) و عملکرد تحصیلی ضعیف هستند. هرچند که پژوهش‌ها نقش پدر را در خانواده بررسی کرده‌اند ولی بیشتر این پژوهش‌ها در فرهنگ اروپایی صورت گرفته است. از این‌رو، پژوهش حاضر با هدف شناخت بیشتر فرزندان خانواده‌های تک‌والدی و بررسی مشکلات رفتاری دانش‌آموزان تک‌والدی تحت پوشش کمیته امداد خمینی و دانش‌آموزان دووالدی، همچنین مقایسه مشکلات رفتاری دختران و پسران به‌منظور شناسایی ویژگی‌های رفتاری

یافته‌ها

در جدول زیر شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش ارائه شده است.

به هر سؤال این پرسشنامه حداقل صفر و حداکثر ۲ نمره تعلق می‌گیرد. نمره صفر زمانی تعلق می‌گیرد که در مورد رفتار فرد صادق نباشد، نمره ۱ زمانی به سؤالات پرسشنامه داده می‌شود که تنها در مواردی در رفتار فرد صدق کند و نمره ۲ زمانی به رفتار توصیف شده داده می‌شود که کاملاً در مورد کودک صادق باشد.

جدول ۱. توزیع نمرات میانگین و انحراف معیار دو گروه

دانش‌آموزان دووالدی غیر پوشش				دانش‌آموزان تک‌والدی تحت پوشش			
تعداد	جنسیت	میانگین	انحراف معیار	تعداد	جنسیت	میانگین	انحراف معیار
۵۰	دختر	۲۲/۵۶	۱۰/۷۴	۵۰	دختر	۱۶/۲۸	۱۰/۲۵
۵۰	پسر	۱۸/۷۲	۹/۵۵	۵۰	پسر	۱۴/۹۰	۱۰/۲۶
۱۰۰	گروه	۲۱/۱۴	۱۰/۴۰	۱۰۰	گروه	۱۵/۵۹	۱۰/۲۳

دووالدی است و مشکلات رفتاری دختران بیشتر از پسران است و این تفاوت در گروه تک‌والدی تحت پوشش مشهودتر است.

نمرات میانگین دو گروه نشان می‌دهد مشکلات رفتاری دانش‌آموزان تک‌والدی تحت پوشش بیشتر از دانش‌آموزان

جدول ۲. تأثیر تک‌والدی بودن و جنسیت بر مشکلات رفتاری دانش‌آموزان تک‌والدی

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
تک‌والدی	۱۵۴۰/۱۳	۱	۱۵۴۰/۱۳	۱۴/۷۸	*۰/۰۱
جنسیت	۴۸۳/۶۱	۱	۴۸۳/۶۱	۴/۶۴	*۰/۰۱
تعامل تک‌والدی با جنسیت	۱۴۹/۶۵	۱	۱۴۹/۶۵	۱/۴۴	**۰/۰۳۲
تبین شده	۲۱۷۳/۳۸	۳	۷۲۴/۴۶	۶/۹۵	۰/۲۳۲
خطا	۲۰۴۲۸/۹۸	۱۹۶	۱۰۴/۲۳		
کل	۲۲۶۰۲/۳۶	۱۹۹	۱۱۳/۵۸		

* $P \leq 0.01$

** $P < 0.05$

لحاظ آماری نیز در سطح ۰/۰۵ معنادار است. با توجه به داده‌های توصیفی (جدول ۱) مشخص می‌شود که مشکلات رفتاری در بین دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والدی و دختران بیشتر است.

براساس داده‌های جدول (۲) مشخص می‌شود که تک‌والدی بودن تأثیر معناداری در مشکلات رفتاری کودکان داشته است. همچنین داده‌های جدول نشان می‌دهد که عامل جنسیت در شیوع مشکلات رفتاری مؤثر است و اثر تعاملی این دو عامل (یعنی جنسیت و تک‌والدی یا دووالدی بودن) از

جدول ۳. تأثیر تک‌والدی بودن و جنسیت در پرخاشگری و فزون‌کنشی دانش‌آموزان تک‌والدی

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
تک‌والدی	۶۸/۴۵	۱	۶۸/۴۵	۱۰/۹۰	۰/۰۰۱*
جنسیت	۱/۱۳	۱	۱/۱۳	۰/۱۸	۰/۶۷۲
تعامل تک‌والدی با جنسیت	۰/۱۳	۱	۰/۱۳	۰/۰۲	۰/۸۸۸
تیین شده	۶۹/۷۰	۳	۲۳/۲۳	۳/۷۰	۰/۰۱۳
خطا	۱۲۲۹/۱۸	۱۹۶	۶/۲۷		
کل	۱۲۹۸/۸۸	۱۹۹	۶/۵۳		

احساس نمی‌شود بیشتر در معرض ابتلا به رفتارهای پرخاشگری- فزون‌کنشی هستند. در عامل جنسیت و اثر تعاملی، تفاوت میانگین‌ها معنی‌دار نشده است. در واقع تأثیر معناداری بین دختر و پسرها مشاهده نشد.

براساس داده‌های جدول (۳) مشخص می‌شود که تک‌والدی بودن تأثیر معناداری در پرخاشگری و فزون‌کنشی دانش‌آموزان تک‌والدی داشته است. به عبارت دیگر داشتن پدر و یا نداشتن پدر در رفتارهای پرخاشگری- فزون‌کنشی تأثیرگذار است و در خانواده‌های تک‌والدی که حضور پدر

جدول ۴. تأثیر تک‌والدی بودن و جنسیت در اضطراب-افسردگی دانش‌آموزان تک‌والدی

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
تک‌والدی	۵۹/۴۱	۱	۵۹/۴۱	۱۶/۹۹	۰/۰۱*
جنسیت	۴۱/۴۱	۱	۴۱/۴۱	۱۱/۸۵	۰/۰۱*
تعامل تک‌والدی با جنسیت	۱۳/۰۱	۱	۱۳/۰۱	۳/۷۲	۰/۰۱*
تیین شده	۱۱۳/۸۲	۳	۳۷/۹۴	۱۰/۸۵	۰/۰۵۵
خطا	۶۸۵/۰۷	۱۹۶	۳/۵۰		
کل	۷۹۸/۸۸	۱۹۹	۴/۰۱		

ابتلا به رفتارهای پرخاشگری- فزون‌کنشی هستند. در عامل جنسیت و اثر تعاملی، تفاوت میانگین‌ها معنی‌دار است. در واقع تفاوت معناداری بین دختر و پسرهای خانواده‌های تک‌والدی و دو‌والدی وجود دارد ($P \leq 0/01$).

با توجه به جدول ۴ تک‌والدی بودن تأثیر معناداری در اضطراب- افسردگی دانش‌آموزان تک‌والدی داشته است. به عبارت دیگر داشتن پدر و یا نداشتن پدر در رفتارهای پرخاشگری- فزون‌کنشی تأثیرگذار است و در خانواده‌های تک‌والدی که حضور پدر احساس نمی‌شود بیشتر در معرض

جدول ۵. تأثیر تک‌والدی بودن و جنسیت بر سازش‌نیافتگی اجتماعی دانش‌آموزان تک‌والدی

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
تک‌والدی	۱۱/۰۵	۱	۱۱/۰۵	۲/۴۰	۰/۱۲۳
جنسیت	۵/۴۵	۱	۵/۴۵	۱/۱۸	۰/۲۷۸
تعامل تک‌والدی با جنسیت	۵/۴۵	۱	۵/۴۵	۱/۱۸	۰/۲۷۸
تیین شده	۲۱/۹۴	۳	۷/۳۱	۱/۵۹	۰/۱۹۴

خطا	۹۰۳/۶۲	۱۹۶	۴/۶۱
کل	۹۲۵/۵۶	۱۹۹	۴/۶۵

جدول ۵ نشان می دهد که تک والدی بودن بر سازش نا یافتگی اجتماعی دانش آموزان تک والدی تأثیر معناداری نداشته است. همچنین بین دختر و پسر گروه نمونه و تعامل نوع خانواده و عامل جنسیت تفاوت معناداری مشاهده نشد.

جدول ۶. تأثیر تک والدی بودن و جنسیت بر رفتارهای ضدا اجتماعی دانش آموزان تک والدی

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
تک والدی	۱۵/۱۵	۱	۱۵/۱۲	۷/۱۵	۰/۰۰۸**
جنسیت	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۹۶۱
تعامل تک والدی با جنسیت	۰/۲۵	۱	۰/۲۵	۰/۱۲	۰/۷۳۴
تیین شده	۱۵/۳۸	۳	۵/۱۳	۲/۴۲	۰/۶۷
خطا	۴۱۴/۵۰	۱۹۶	۲/۱۲		
کل	۴۲۹/۸۸	۱۹۹	۲/۱۶		

بر اساس جدول ۶ تک والدی بودن بر رفتارهای ضدا اجتماعی دانش آموزان تک والدی در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ تأثیر معناداری داشته است. اما بین دختر و پسر گروه نمونه و تعامل نوع خانواده و عامل جنسیت تفاوت معناداری مشاهده نشد.

جدول ۷. تأثیر تک والدی بودن و جنسیت در نارسایی توجه دانش آموزان تک والدی

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
تک والدی	۲۶/۶۵	۱	۲۶/۶۵	۱۵/۱۰	۰/۰۱*
جنسیت	۱۸/۶۱	۱	۱۸/۶۱	۱۰/۵۴	۰/۰۱*
تعامل تک والدی با جنسیت	۰/۴۱	۱	۰/۴۱	۰/۲۳	۰/۶۳۲
تیین شده	۴۵/۶۶	۳	۱۵/۲۲	۸/۶۲	
خطا	۳۴۵/۹۴	۱۹۶	۱/۷۷		
کل	۳۹۱/۶۰	۱۹۹	۱/۹۷		

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی مشکلات رفتاری در فرزندان خانواده های تک والدی تحت پوشش کمیته امداد خمینی و دو والدی غیر تحت پوشش صورت گرفت. براساس نمرات میانگین و انحراف معیار دو گروه مشخص شد که مشکلات رفتاری دانش آموزان تک والدی تحت پوشش بیشتر از دانش آموزان دو والدی است و مشکلات رفتاری دختران بیشتر

نتایج جدول ۷ حاکی از آن است که تفاوت میانگین ها در دو عامل تک والدی بودن و عامل جنسیت به طور جداگانه، در سطح $P < 0/01$ معنی دار شده است. در حالی که تعامل این دو عامل، تفاوت میانگین ها معنی دار نشده است.

توجه (جدول ۷) بیشتری داشتند. این یافته‌ها با یافته‌های آماتو (۴)، این تورن (۱۵)، با بالیس و همکاران (۱۶)، ریان و همکاران (۱۷) همسو هست. در این پژوهش همچنین تفاوت معناداری بین مشکلات رفتاری دختران و پسران وجود داشت. کودکانی که در ساختار خانوادگی تک‌والدی زندگی می‌کنند، سازش‌یافتگی ضعیفی را به صورت رفتارهایی مانند پرخاشگری و رفتارهای ضداجتماعی، اختلال‌های رفتاری، مشکلات ارتباطی، مشکلات سازش‌یافتگی، خودپنداره ضعیف، میزان بالای ترک تحصیل، مصرف مواد مخدر و مصرف الکل نشان می‌دهند (۱۸). بسیاری از کودکان و نوجوانان تک‌والدی در مقایسه با همسالان‌شان، استعداد تحصیلی کمتری دارند، در مدرسه ضعیف‌تر عمل می‌کنند و در توانایی‌های تحصیلی خود اعتماد به خود کمتری دارند، مشکلات رفتاری بیشتری دارند و سازش‌یافتگی آنها با شرایط خانواده به عوامل متعددی همچون: سن کودک، میزان دلبستگی کودک به والدین، سلامت روان‌شناختی والدین، روابط بین والدین و فرزندان، منابع والدین، منابع حمایتی خارج از خانواده، ویژگی‌های شناختی و عاطفی کودک و تعداد رویدادهای تنیدگی‌زا زندگی بستگی دارد (۲۷). در واقع سازش‌یافتگی کودکان و نوجوانان با شرایط ساختار خانوادگی تک‌والدی تحت تأثیر منابع تنش‌زا است که در این خانواده‌ها وجود دارد. در واقع هر چه تنیدگی بیشتر باشد مشکلات روان‌شناختی هم بیشتر خواهد شد. همه این عوامل به معادله‌ای تبدیل می‌شوند که باعث افسردگی، پرخاشگری و ناکارآمدی تحصیلی یا اجتماعی خود کودکان می‌شود. به همین دلیل کیفیت والدینی احتمالاً تنها و مهم‌ترین کمکی است که به سازش‌یافتگی آنها کمک می‌کند. والدین ممکن است در این شرایط نسبت به نیازهای فرزندان بی‌توجه باشند و آنها مورد غفلت قرار گیرند. در حالی که اگر والدین مهارت‌های لازم فرزندپروری داشته باشند، کودکان بهترین عملکرد را خواهند داشت و این کلیدی برای رفاه کودکان است. در واقع والدین با نظارت مناسب و کافی، انضباط قاطعانه و تربیت پاسخ‌گر،

از پسران است و این تفاوت در گروه تک‌والدی تحت پوشش مشهودتر است (جدول ۲). یافته‌های به‌دست‌آمده از تحلیل واریانس دوعاملی همسو با تحقیقات لانس‌فورد (۱۲)؛ تیکوولوسکی (۱۳)؛ مکی و لو (۲۳) و یوسکلی (۲۴) نیز نشان داد که تک‌والدی بودن تأثیر معناداری در پرخاشگری و فزون‌کنشی دانش‌آموزان تک‌والدی داشته است. به عبارت دیگر داشتن پدر و یا نداشتن پدر در رفتارهای پرخاشگری - فزون‌کنشی تأثیرگذار بوده است و در خانواده‌های تک‌والدی که حضور پدر احساس نمی‌شود بیشتر در معرض ابتلا به رفتارهای پرخاشگری - فزون‌کنشی هستند (جدول ۳).

ساختار خانواده تأثیر معناداری در شکل‌گیری رفتار مخرب در فرزندان دارند. نظریه مهارت‌اجتماعی تأکید می‌کند رفتار مخرب فرزندان ناشی از مهارت‌اجتماعی نامؤثر آن خانواده است (۲۵). در واقع وجود یک ساختار خانوادگی مسنجم اولین گام در آموزش هنجارها و مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی به کودکان است اما زمانی که ساختار یک خانواده تغییر می‌یابد امکان آموزش این مهارت‌ها به کودکان کاهش می‌یابد. مطالعات نشان می‌دهد کودکان خانواده تک‌والدی از یادگیری مهارت‌های اجتماعی مناسب، آن‌طور که کودکان در خانواده‌های دووالدی تجربه می‌کنند، محروم‌اند. زیرا والدین آنها به دلیل درگیر شدن با مشکلات بیشتر، وقت کمتری برای تعامل با فرزندان خود می‌گذارند. به نظر می‌رسد کودکان در خانواده‌های تک‌والدی مهارت‌درونی کمتری دارند و در شناسایی و درک هیجان‌های مناسب خود و دیگران شکست می‌خورند (۴ و ۲۶).

یافته‌های این پژوهش همچنین حاکی از آن بود که اضطراب - افسردگی (جدول ۴)، رفتارهای ضداجتماعی (جدول ۶) و اختلال نارسایی توجه (جدول ۷) در دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والدی در مقایسه با دانش‌آموزان خانواده‌های دووالدی بیشتر است و دختران در مقایسه با پسران خانواده‌های تک‌والدی اضطراب - افسردگی (جدول ۴) و اختلال نارسایی

انحاء گوناگون صورت می‌گیرد. یکی از مکانیسم‌های عامل در اینجا از طریق ایجاد دلبستگی بین پدر و کودک صورت می‌گیرد. پدر برای کودک پایگاه امن می‌شود و پایگاه امن موجب اکتشاف محیط و افزایش کنجکاوی او می‌شود. علاوه بر این، وجود پدر هماهنگی و قانون‌مداری را در کودک تقویت می‌کند. توانایی نظم‌دهی که از طریق قرار گرفتن در یک پایگاه امن برای کودک حاصل می‌شوند بیشتر در حضور پدر صورت می‌گیرد. افزون بر این، پدر قدرتمند و منظم‌الگوی خوبی برای فرزندانش در انضباط، کوشش و فعالیت هست.

در ارتباط با محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به این نکته اشاره کرد که از آنجا امکان کنترل مستقیم متغیرها در این پژوهش وجود نداشت در نتیجه نمی‌توان به نتایج قطعی در زمینه روابط علت و معلولی دست یافت؛ بنابراین در تفسیر نتایج حاصل از آن می‌بایست محتاطانه عمل کرد.

تشکر و قدردانی: بدین وسیله از تمامی شرکت‌کنندگان در این پژوهش صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

عاطفی و پذیرنده باعث بهبود عملکرد کودکان خود می‌شوند و این می‌تواند با اثرات ناشی از فقر و غیبت پدر مقابله کنند. تدوین سیاست‌هایی برای حمایت‌های بلندمدت از چنین خانواده‌ها و فرزندان آنها حیاتی است. به‌ویژه والدین سرپرستی که مشکلات مالی دارند، باید از پوشش مراقبتی بهداشتی و هرگونه کمک مالی برای فرزندان بهره‌مند شوند و می‌بایست نهادهای حمایتی مانند سازمان بهزیستی و سایر نهادهای مردم‌نهاد در این زمینه نقش خود را به‌خوبی ایفا نمایند و به نیازهای این خانواده‌ها و فرزندان آنها در تمام زمان‌ها توجه شود. مدارس نیز باید حساسیت این موضوع را درک کنند، با شناسایی مشکلات، رهنمودهای لازم ارائه کنند و محیط یادگیری ایجاد کنند که فرصت‌های یادگیری یکسان برای همه دانش‌آموزان با هدف افزایش رشد شخص و اجتماعی در یک جو مثبت مدرسه فراهم کنند.

در پژوهش حاضر نقش داشتن پدر و یا نداشتن آن در بروز مشکلات رفتاری فرزندان خانواده مشخص شد. دانش‌آموزانی که از نعمت وجود پدر در خانواده محروم بودند دچار اختلال‌های گوناگون بودند. مکانیسم این اختلال‌ها به

References

1. Nelson BL. Divorce Mediation and its Impact on Children. [Thesis for Master of Social Work St]. [Minnesota, USA]: Catherine University and the University of St; 2013.
2. Diener ML, Magelsdorf SC, Mchale JL, Frosch C. Infant's behavior- a strategies for emotion regulation with mother and father: Associations with emotional expressions and attachment quality. *Infancy*. 2002; 3(2): 153-174.
3. Bohlin G, Hagekull B, Rydell AM. Attachment and social functioning: A longitudinal study from infancy to middle childhood. *Social Development*. 2000; 9(1): 24-39.
4. Amato PR. The consequences of divorce for adults and children. *J Marriage Fam*. 2010; 62(4): 1269–1287.
5. Gahler M, Garriga A. Has the association between parental divorce and young adults' psychological problems changed over time? Evidence from Sweden, 1968-2000. *J Fam Issues*. 2012; 34(6): 784–808.
6. Weitoft GR, Hjern A, Haglund B, Rosen M. Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden: a population-based study. *Int J Epidemiol*. 2003; 361(9354): 289-295.
7. Eitle D. Parental gender, single-parent families, and delinquency: Exploring the moderating influence of race/ethnicity. *Social Science Research*. 2006; 35(3): 727–748.
8. Clark-Stewart A, Brentan C. Divorce: Causes and Consequences. Yale: Yale University Press; 2006.
9. Pike LT. The adjustment of Australian children growing up in single parent families as measured by their competence and self –esteem. *Childhood*. 2003; 10(2): 181-200.
10. Carlson MJ, Corcoran ME. Family structure and children's behavioral and cognitive outcomes. *J Marriage Fam*. 2001; 63: 779-792.
11. Williams K, Dunne-Bryant A. Divorce and adult psychological well-being: Clarifying the role of gender and child age. *J Marriage Fam*. 2006; 68(5): 1178–1196.
12. Lansford JE. Parental divorce and children's adjustment. *Perspect Psychol Sci*. 2009; 4(2): 140-152.
13. Tichovolsky MH. Parenting and parent predictors of changes in child behavior problems. [Thesis for Master of Science]. [Massachusetts, USA]: University of Massachusetts; 2011.
14. Bernardi F, Radi J. The long term consequences of parental divorce for children's educational attainment. *Demographic Research*. 2014; 30(61): 1653-1680.
15. Inthorn S. Parent-Child Attachment in Single Parent Families. [Thesis for Master of Psychology]. [Leiden, Holland]: Faculty Social and Behavioral Sciences, Leiden University; 2015.
16. Babalis T, Tsoli K, Nikolopoulos V, Maniatis P. The Effect of Divorce on School Performance and Behavior in Preschool Children in Greece: An Empirical Study of Teachers' Views. *J Psychol*. 2014; 5(1): 20-26.
17. Ryan RM, Markowitz AJ, Claessens A. Associations between Family Structure Change and Child Behavior Problems: The Moderating Effect of Family Income. *Child Development*. 2015; 86(1): 112–127.
18. Ganesha A, Venkatesan S. Comparative profiles of problem behaviors in children from single versus dual parent families. *J Psychol*. 2012; 3(2): 89-98.
19. Keramati K, Bolhari J, Asgharnejad Farid A. Effect of Father Loss on Behavioral Disorders in Primary School Children. *Int J Psychiatry Clin psychol*. 2007; 12 (4): 390-395.
20. Pourahmadi E, Jalali M, Abedin AR, Roshan-Chesli R. Comparison Study of Affective-Behavioral Disorders and Academic Performance between Fatherless and Normal 7-11 Years Old Children. *J Clin Psychol*. 2009; 1(9): 51-59.
21. Rutter, M. A. Children's behavior questionnaire for completion by teachers; preliminary findings. *J Child Psychol Psychiatry*. 1985; 8(1): 1-11.
22. Foroedin Adl A. Effect of applying social skills training method to improve children's disruptive behavior. [Thesis for Master of Clinical Psychology]. [Tehran, Iran]: Tehran Psychiatric Institute; 1993.

23. Mackie L, Law J. Pragmatic language and the child with emotional/behavioral difficulties (EBD): A pilot study exploring the interaction between behavior and communication disability. *Int J Lang Commun Disord.* 2010; 45(4): 397-410.
24. Usakli H. Comparison of Single and Two Parents Children in terms of Behavioral Tendencies. *Int J Humanit Soc Sci.* 2013; 3 (8): 256-270.
25. Alegre A. Parenting styles and children's emotional intelligence: What do we know? *The Family Journal.* 2011; 19(1): 56-62.
26. Amato PR. The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *Future Child.* 2005; 15(2): 75-96.
27. VanderValk I, Spruijt E, Goede D, Meeus W. A longitudinal study on transactional relations between parental marital distress and adolescent emotional adjustment. *J Adolesc.* 2007; 42(165): 115-136.

Behavior Problems of Students of Single-Parent and Two-Parent Families from Teachers' Perspective

Farzaneh Motamedi Sharak,¹ Bagher Ghobari Bonab², Alireza Rabiee³

Received: May 09, 2016

August 08, 2016

Abstract

Background and purpose: living in a single-parent family can lead to some disorders and affect their progress and prognosis. For this reason, investigating the behavior problems in these children has significant importance. Current study aimed to compare students of single-parent and two-parent families in terms of their behavior problems.

Method: Current research was an Ex-Post Facto research. 100 single-parent elementary school students (50 girls and 50 boys) were selected using convenience sampling method from schools of Tehran (under the coverage and support of Imam Khomeini Committee). In addition, 100 two-parent elementary school students were selected using clustering sampling method from schools of Tehran. Data were collected using Ruther children questionnaire, and analyzed using ANOVA.

Results: Results of multivariate analysis of variance showed that single-parent students have significantly more behavior problems comparing to two-parent students. Students, who were raised by a single parent, showed higher levels of aggression-hyperactivity, anxiety, depression, antisocial behaviors, and attention deficit and hyperactivity disorder. In addition, findings indicated significant gender difference between boys and girls; in another words, girls showed higher levels of anxiety, depression, and attention deficit disorder.

Conclusion: Children experience more behavior problems in single-parent families - in which father is not present or cannot manage the family due to physical or mental disorder.

Key words: Problem behaviors, single-parent families, two-parent families

---

1. *Corresponding Author: Ph.D in psychology and education of exceptional children, University of Tehran, Tehran, Iran (f.motamedi@gmail.com)

2. Professor, Department of psychology, University of Tehran, Tehran, Iran

3. M.A. in psychology, University of Tehran, Tehran, Iran